

яки узакты гөзлегенлиги, шахстың этираптағылар менен бирге ислесиўи, рефлексияның раўажланғанлық дәрежеси. Буларға қосымша түрде өз-өзин баҳалаўы, сыртқы әлемди дурыс қабыл ете алыў қәбилети сыяқлы өзгешеликлерди киритиўимиз мүмкин. Соны айтып өтиў керек, жоқарыда санап өтилген жетик шахстың өзгешеликleri жетик қәниге шахсына да дурыс келеди. Бирақ, мийнет субъектиниң қәсиплик мийнетке мотивацияланғанлық, хызметтиң анық бир түрине қәсиплик жарамлылық, узакты гөзлеген қәсиплик мақсет, қәдирият, ҳәрекет стратегиясының аңланғанлығы сыяқлы бир қатар өзгешеликлер менен байып байып барады.

Қәнигелердиң пикиринше, тек ғана терең хәм кең шеңбердеги билим, көнликпе хәм тәжирийбелерге хәм шеберликке ийе болыў менен шекленип қалмай бәлки тәрбияланғанлық, қәмил жетик шахс ушын үлкен әҳмийетке ийе. “Шахстың әдеп-икрамлылық қағыйдалары, әсиресе, шахс қәдириятлары көлеминде өзін-өзи активлестириў” Мине, концепциясының түп-киликли мәнисине сиңип барады. Қәсиплик жетиклик шахсларда олардың өзleri ҳаққындағы мағлыўматларға тийкарланған жағдайда өз-өзин баҳалаўдың когнитив компонентleri күшейип барады. “Мен-қәнигемен” концепциясы менен дурыс баҳала-

ныўын сәўлелендириўши шахслық аспектлерге ажыратыў мүмкин. Қәсиплик өзін-өзи баҳалаўда хызмет нәтийжелери хәм қәнигениң шахслық потенциал баҳалары көрип шығылады. Бириншиден, мийнет жеңислеринен канаатланыў дәрежеси сәўлелендирилсе, екіншиден, шахс өз имканиятларын баҳалаў хәм шахстың өз күшине исенимлилик дәрежеси көрип шығылады. Өз-өзин баҳалаўдың пәс екенлиги қәнигениң жетик ямаса жетик емеслигинен белги бермейди. Өз-өзин баҳалаў тийкарында позитив мотивациялық өз-өзин раўажландырыў жатады хәм шахстың социаллық қәсиплик жеңисleri менен коррекцияланады. Қәнигениң жетик шахсқа айланыўы субъекттиң тек ғана қәсиплик раўажланыўы басқышында әмелге аспайды. Улыўма алғанда, шахс пүткил өмири даўамында камал табыўы ушын адымлайды. Яғный, шахстың руўхый әдеп-икрамлылық көзқарасы хәм басқа өзгешеликleri жәмийет талапларына муўапық қәлипслесип барады. Қәсиплик шеберликтин жоқары дәрежеси менен бир қатарда жаңа шараяттағы жұмыс орнына көнликпе хәм тәжирийбелерди колланыў қәбилети курамына коммуникатив қәбилетлер, эмоционал-еркликтин қәлипслекенлиги, активлик, стресске шыдамлылық және мийнет жәмәәтleri әдеп-икрамлылық нормаларына әмел етиў киреди.

Әдебиятлар

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. –Тошкент: «Ўзбекистон» 2016. 56-б.
2. Бўри Зиямухамедов Педагогика (ўқув қўлланма). –Тошкент: 2014. 35-б.
3. Жалилова С.Х., Хайдаров Ф.И., Халилова Н.И. Касб психологияси (Ўқув қўлланма). –Тошкент: 2010.
4. Касб-хунар коллежи ва академик лицей ўқувчиларида касбий қобилиятларнинг шаклланиш динамикаси (методик қўлланма). –Тошкент: 2007. 23- б.

Ушбу мақолада ўқувчи ёшларни касбга йўналтириш, касбни тўғри танлашнинг аҳамиятли вазифалари сўз этилади. Бугунги кунда ёшларнинг маълум касб мутахассиси бўлиб етишиши ёки ёшлар орасида касбни тўғри танлашга сабаб бўладиган омиллар, бунда ўқувчи ёшларимиз касбни тўғри танлаши учун маслаҳатлар олиши мумкин ҳолатлар баён қилинган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются важные задачи по направлению молодежи к профессии. Анализируются воздействующие факторы на выбор профессии молодежью и становление их профессиональными кадрами в дальнейшем. А также даются советы молодежи по выбору профессии

РЕЗЮМЕ

SUMMARY

The article deals with actual issues in directing the young people to the profession. The author analyses the factors in choosing the profession by the youth and becoming the specialists in future and gives advice to the youth in choosing the profession.

ИМКАНИЯТЫ ШЕКЛЕНГЕН БАЛАЛАР МЕНЕН ПСИХОКОРРЕКЦИЯЛЫҚ ЖУМЫСЛАРДЫ ШӨЛКЕМЛЕСТИРИЎ

З.Ш.Шеримбетова - психология илимлериниң кандидаты, доцент

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: психология, психокоррекция, арттерапия, эмоция, гигиена, элементар предметли ҳаракатлар, фаолият.

Ключевые слова: психология, психокоррекция, арттерапия, эмоция, гигиена, элементарные предметные движения, действие.

Key words: psychology, psycho-correction, arttherapy, emotion, hygiena, elementary subject movements, action.

Хәзирги күнде имканияты шекленген балаларды психологиялық хәм социаллық жақтан раўажландырыў, биринши гезекте, оларда унамлы социал минез-кулықты қәлипслестириў, жәмийетте минез-куллық мәденияты менен таныстырыў, күнделики оқыў көнликпелерине үйретип барыў зәрүр мәселелердиң бири есапланады.

Интернатлардағы, үйлердеги имканияты шекленген балаларды оқытыў хәм тәрбиялаў мазмуны, солардан - жас өзгешелигине сай, улыўма билим беріў хәм арнаўлы коррекциялық жұмысларды алып барыў үлкен әҳмийетке ийе.

Хәр бир жұмыс хәр бир баланың жағдайына, раўажланыў өзгешелигине қарай алып барылыўы зәрүр. Себеби, ерте алып барылған коррекциялық жұмыслар баланың ақылын раўажландырыўға жақыннан жәрдем береді. Соның менен бирге, бала сол ўақыттың өзінде тапсырмаларды орындаўға да таярланып барыўы жоқары дәрежеде болады. Бунда баланың раўажланыўы ушын жоқары дәрежеде мүмкиншиликлер жаратып беріў зәрүр [3:22].

Мақсетке бағдарланған хәм шыдам талап етилетуғын жұмыслар тапсырылады. Педагоглар шынығыўларды орындаў ўақытында қыйыншы-лықлар жүз

бергенде балаға қалай қатнас жасаў зәрүрлиги, олардың имканиятларының қай дәрежеде екенлигин, яғный аўырған жағдайдағы олардың өзгешеликлерин билиўи зәрүр. Арнаўлы мәкемелердиң тийкаргы мақсети, арнаўлы билимин раўажландырыў шөлкеми, орта арнаўлы мектепке шекемги дәўирден баслап қамтып алыў, заманагөй қәнигелестирилген оқыўды шөлкемлестириў, психофизиологиялық хәм жас өзгешеликleri, сондай-ақ раўажланыўдағы кемшиликлердиң алдын алыўға бағдарланған болыўы зәрүр. Бул мақсеттен келип шыққан ҳалда, төмендеги мәселелерди анықлап алыў тийис. Мектепке шекемги дәўирдеги имканияты шекленген балалар менен үйде, интернатта педагоглардың, психологиялық жақтан жеке индивидуал өзгешеликлерин үйрениў хәм клиникалық этнологиясының диагнозына қарап, баланың имканиятларын үйрениў, жеке ислеп шыққан реже бойынша хәр бир баланың ата -анасы менен бирге ислесиўди шөлкемлестириў, нерв психологиясы хәм физикалық жақтан саламатлығын сақлаў хәм беккемлеў унамлы эмоционал мүнәсибетти, қарым қатнасты раўажландырыў жұмыслары алып барылады. Орталыққа деген қызығыўшылығын раўажландырыў, адекват минез-кулқын хәм үлкенлер менен қарым қатнасты қәлипслестириў,

жәмәәт пенен шөлкемлескенлик ҳалда төмендеги жумыслар алып барылса мақсетке муўапық болады:

- баланы физикалық жақтан тәрбиялау;
- улыўма моторикасын раўажландырыу (психомоторикасын раўажландырыу, кол ҳәрекетлерин раўажландырыу, ҳәрекетлендириуши ортадағы кемшиликлерди дүзетиу);
- элементар санитариялық гигиеналық көнликпелерди хәм әпиўайы өз-өзине хызмет етиуе үйретиу;
- элементар предметли ҳәрекетлерди баскышпа-баскыш қәлиплестириу (сенсор тәрбиялау психологиялық раўажландырыу көрсеткишлерин хызметке бағдарланған ҳалда қәлиплестириу);
- балалардың әмелий тәжирийбесин кеңейтиу, қоршаған орталық ҳаққында билимлерин хәм сөйлеу дәретиушиликлериниң имканиятларын раўажландырыу (музыка, көркем өнер, кол дәретиушилиги арттерапия) [1:11].

Раўажланыушы коррекциялық жумысларды өткерийде балалар арасында жеке хәм сөйлеу дәрәжесиниң раўажланыуын есапқа алыу зәрүр. Бул балалар имканияты шекленбестен алдыңғы имканиятларын билиу жоқары әхмийетке ийе. Балалардың раўажланыуында төмендеги жағдайларға дыққат аударыу зәрүр:

- эмоционал орталықтың саны, үлкенлер хәм жақынлары менен қарым - қатнаста, дурыс сөйлеу имканиятларын қабыл етиуине;
- минез-қулқын орталық пенен байланысына қарым- қатнасларына (сөйлесиу);
- ҳәрекетлениуши орталықтың жағдайына;
- ойынларына;
- ҳәрекетли хызметлериниң түрлерин раўажландырыуға (предметли көркем өнер конструктив хәм т.б.);
- сөйлеу жағдайына, қаратпа сөзлердиң түсиниге, балалардың хәм қоршаған орталық ҳаққында көзқарасы, актив сөз байлығына (мазмуны әхмийети).

Бул бир-бирине дыққат өзгешеликлерин баклаўда баланың жумысқа деген қәбилетин хәм есте сақлауын қызығыушылығын толтырады. Бала менен алып барылатуғын барлық раўажланыушы жумысларының күнделикли турмыста хәм шөлкемлестириуши шынығыуларда келешек режелерин хәм жумыс түрлериниң усылларын жаратыуға әхмийетке ийе. Мектепке шекемги дәуирде балалардың тийкары хызмет түри - ойын есапланады. Бирақ ақылый жақтан артта қалған балаларда бундай болмайды. Бундай балаларда соның

ушын ойынға бағдарланған предметли ҳәрекетлерди, қосымша тәрбиялаушы әхмийетке ийе болған коррекциялық жумысларды пайдаланыу ең баслы ўазыйпалардың бири. Педагог тийкары хызметти үйде интернатта, балалардың предметли ҳәрекетлерине, гигиеналық әдетлерге хәм өзине өзи хызмет етиуе үйретиуди раўажландырыу керек, кийиниуе, жуўыныуға үйретиу аўқатқа хәм т.б. ҳәрекетли раўажландырыу шынығыуында топ, ҳаўа шарын, байрақшалардан пайдаланады, пор менен сүүрет салыуға бояулар, қәлем, қағазлардан пайдаланыуды үйретип барыу керек. Дәстүр бойынша предметли әмелий шынығыуларды баскышпа- баскыш қурамалы ойынларға үйретип барыу арқалы қоршаған орталық пенен танысады, сөйлеуи раўажланады музыкалы ритмикалық шынығыудағы ҳәрекетлерин раўажландырады. Имканияты шекленген балаларға қарым-қатнасты шөлкемлестириу әхмийетке ийе. Бунда оларды қоллап-қуўатлау, тез-тез қушақлап турыу да әхмийетке ийе. Кәсиплер тәриплемелеринде бундай шынығыулар топарларда хәм жеке тәризде де алып барылыуы мүмкин. Шынығыуларда бала педагогикасының басымы астында емес, ал өзиниң қәлеуи менен ислеп барса жүдә нәтийжели болады. Мектепке шекемги мәкемелерде шынығыулар азанғы хәм кешки ўақытта алып барылады [2:31].

Әсиресе, азанғы аўқатланыу менен түски аўқатланыу аралығында қолланылса жүдә нәтийжели болады. Күнниң биринши ярымында шынығыу тәртиплерин орнатыу зәрүр. Бул шынығыуларда ойынлар, әлбетте, қатнасыуы шәрт. Ритмиканың шынығыулары стол этирапында жумыс ислеу, кол ҳәрекетлеринен пайдаланып, ҳәр қыйлы ҳәрекетли шынығыулар ҳәрекетли ойын яки хор менен қосық айтыу, ертеклер айтып берий сыяклы жумысларды орынлау мақсетке муўапық болады. Усылайынша педагоглар балалардың өз қәлеуи бойынша, имканиятларынан келип шығып азанғы аўқатланыу менен түски аўқатланыу хәм айланып қайтыу ўақыты аралығында шынығыулар алып барыу жоқары әхмийетке ийе. Күндизги уйқыдан кейин ойынлар өткерий режелестириледи, өз-өзине хызмет ете алыуды қәлиплестириу илажларын да өткерийи тийис (қуўыршақ театры, қосық айтыу хәм ойынлар ойнау хәм т.б.).

Жуўмақлап айтатуғын болсақ, имканияты шекленген балалар менен арнаўлы раўажландырыушы шынығыулар алып барыу арқалы, олардың ҳәр тәрәплеме раўажланыуына жәрдем берген боламыз.

Әдебиятлар

1. Кузнецов Л.В. Особенности мотивационно – волевой готовности детей с ЗПР к школьному обучению. // Дефектология. 2005. №4.
2. Мустаева Л.Г. Коррекционная педагогика и социолого - психологические аспекты сопровождения детей с задержкой психического развития. 2005. –С.146.
3. Назарбаев. Н.Ә. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтары және оларды қамтамасыз ету заңы. –Астана: 11 шілде, 2002.

РЕЗЮМЕ

Мақалада имканияти чекланған балалар билан олиб бориладиган психологик ишлар тұғрисида ёзилган. Уларнинг индивидуал-психологик хусусиятлари бўйича тушунчалар ёритиб берилган. Муаммонинг тадқиқотчи олимлар томонидан ўрганилганлигининг қисқа таҳлили берилган. Улар билан олиб бориладиган психокоррекция ишлар баён этилган. Булардан ташқари амлга оширилладиган ишлар бўйича мактаб ўқитувчиларига қатор тавсиялар ҳам бериб ўтилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются психологические типы детей с ограниченными возможностями, анализируются их индивидуально-психологические особенности. Дается краткий анализ проблемы учёными-психологами. Описываются коррекционные работы, проводимые ими и даются рекомендации учителям школ.

SUMMARY

The article deals with the study of psychological types of children with restricted abilities, the analysis of their individual – psychological peculiarities. The author gives the brief analysis of this issue done by the scientists-psychologists. She describes the correction works and gives recommendations to schools teachers.